אישים באגרות הראי"ה

אליעזר בן יהודה

מחולל תחיית הדיבור העברי, בעל המילון ועורך העיתונים "הצבי" ו"השקפה" · תרי"ח–תרפ"ג (1858–1922)

5 אגרות

דברי הרב קוק ודברי הרב שלמה אבינר, ונוסח האגרות המלא

igrot.shlomo-aviner.net

בקצרה

אליעזר בן יהודה (נולד בשם אליעזר יצחק פרלמן) (ראו בפרשת שאלות הלשון של אליעזר בן יהודה) נולד בכ"א בטבת תרי"ח (1858) בעיירה לוז'קי שבפלך וילנה, בבית של חסידים. בנעוריו למד בישיבה, ושם נמשך אל ההשכלה ואל הדקדוק העברי, ועזב את דרך התורה. בשנת תרל"ט (1879) פרסם את מאמרו "שאלה נכבדה", ובו טען שתחיית העם תהיה בארץ ישראל ובלשון העברית.

בשנת תרמ"ב (1881) עלה לארץ ישראל, וקבע שבביתו ידברו רק עברית. הוא ייסד וערך את העיתונים "הצבי" ו"השקפה", ייסד בשנת תר"ן (1890) את "ועד הלשון העברית" ועמד בראשו, ועמל כל חייו על המילון הגדול של הלשון העברית. בעיתוניו יצא לא פעם נגד היישוב הישן ורבניו, תמך בביטול השמיטה במושבות ובתוכנית אוגנדה, ורבני ירושלים הכריזו עליו חרם יותר מפעם אחת.

נפטר בירושלים בכ"ו בכסלו תרפ"ג (1922), ונקבר בהר הזיתים.

הרב קוק על אליעזר בן יהודה

יחסו של הרב קוק לבן יהודה כפול. בויכוח על הדעות והאמונה הוא חריף מאוד. בשנת תרס"ה פרסם מכתב גלוי נגד דברי עורך "השקפה", עיתונו של בן יהודה, שכתב בשם כל הצעירים: "ואנו כלנו פנינו ערף להעבר וזו תהלתנו ותפארתנו". הרב קוק קורא לצעירים למחות בפומבי, "שלא תהי' שתיקתנו כהודאה", ומכנה את הכותב "האבר המדולדל הזה שלנו". ועם זאת הוא מוסיף: "דן אני לכף זכות גם האבר המדולדל הזה שלנו, את בעל ה"השקפה"" (כרך א', אגרת יח).

לעומת זאת, בשאלות של לשון הוא משיב לבן יהודה בכבוד ובפירוט, אף שהוא "מחוסר ספרים". בן יהודה שאל אותו, לצורך המילון שלו, מאין באה המילה "הכשר" במובן תעודת כשרות (כרך א', אגרת שכד), מה פירוש "כבולין" שבתוספתא מקוואות (כרך ב', אגרת תקפט), ומאין בא השימוש במילה "מקח" במובן מחיר (כרך ד', אגרת אקכג). הרב קוק מביא בתשובותיו מקורות רבים מן הגמרא, מן הראשונים ומספרי השאלות והתשובות.

על ספרו של בן יהודה "עד אימתי דברו עברית" העיר הרב קוק שהלשון העברית נעשתה גורם לאומי רק אחרי שחדלו עמים אחרים לדבר בה, "רק מאותו הזמן שנשארה השפה סגולה מיוחדת לישראל, נתגלתה בה תכונתה הלאומית". ובסוף דבריו הוא מלמד שהדת והשפה יחד עם הארץ הן שמסמנות את כל אופיו של העם: "ועתה נשארה לנו, בתור תוכן מיוחד, רק הדת-בהגיונותיה ובמעשיה - והשפה" (כרך ד', אגרת אפח).

בכל האגרות אליו פונה הרב קוק בלשון "החכם המפורסם", בלי פתיחה של "שלום" כדרכו, ובשלוש מתוך ארבע האגרות הוא חותם בלי "הקטן" (כרך ב', אגרת תקפט; כרך ד', אגרת אפח; כרך ד', אגרת אקכג).

הרב שלמה אבינר על אליעזר בן יהודה

הרב קוק "לא תמיד התבטא בעדינות. כשהיה צורך, הוא כתב ונהג בחריפות. למשל, יש אגרות שמרן הרב קוק שלח לאליעזר בן יהודה, שאמנם היו לו זכויות רבות, אך בענייני תורה הוא היה כופר. באגרות אלו, שלא כדרכו בקודש, מרן הרב קוק לא כתב "שלום" ולא חתם "הקטן"". וכשבן יהודה טען שהתורה גזענית, משום שכתוב בה "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'" (דברים כג ד), כתב לו הרב קוק: "אנחנו רגילים לשמוע שטויות, אבל שטויות כאלה עוברות כל גבול. לכן, אליעזר בן יהודה - סתום פיך!". וזה הכלל: "חילוקי דעות - כן, חילוקי לבבות -לא". (מקור: סגנון חריף - למה עכשיו? (אבינרפדיה))

אליעזר בן יהודה "מסר את נפשו על תחיית השפה, והיה מדבר רק עברית עם אשתו ובנו איתמר. היו לילד קשיים, אבל הם התעקשו". "הוא חי את חזון תחיית השפה, והוא אמר שהילד שלו ידבר רק בעברית". ומכאן הדרכה לימינו: לילד קטן צריך לספק "אויר צח ככל האפשר", ולדבר עמו בלשון הקודש. (מקור: שתי שפות לילד (אבינרפדיה))

האגרות

כרך א', אגרת יח: מכתב גלוי לצעירים בארץ ישראל נגד דברי עורך "השקפה", עיתונו של בן יהודה, שכתב שכל הצעירים "פנו עורף לעבר". הרב קוק קורא למחות בפומבי, ובכל זאת דן את הכותב לכף זכות.

"דן אני לכף זכות גם האבר המדולדל הזה שלנו, את בעל ה"השקפה""

כרך א', אגרת שכד: תשובה לשאלת בן יהודה על מקור המילה "הכשר" במובן תעודת כשרות, ועל "הכשר" במובן היתר ריבית.

"אתכבד להשיבו על שאלתו כפי יכלתי פה, שהנני מחוסר ספרים"

כרך ב', אגרת תקפט: על פירוש המילה "כבולין" בתוספתא מקוואות כמשאבה: מצד ההלכה אין מניעה לפירוש זה.

"שמצד ההלכה אין מניעה לפירוש זה"

כרך ד', אגרת אפח: הערות על ספרו "עד אימתי דברו עברית": העברית נעשתה גורם לאומי רק כשנשארה מיוחדת לישראל, ועתה הדת והשפה יחד עם הארץ יסמנו את אופיו של העם.

"רק מאותו הזמן שנשארה השפה סגולה מיוחדת לישראל, נתגלתה בה תכונתה הלאומית"

כרך ד', אגרת אקכג: תשובה על מקור השימוש במילה "מקח" במובן מחיר ("סכום מקח" שבתוספתא), ועל המילה "מקידה".

"עכ"פ הביטוי הזה לתיבת מקח בהוראת מחיר יש לו עיקר בספרותנו השמושית"

ראו גם

שיעור וידאו של הרב שלמה אבינר: "מילים בעברית שהראי"ה והרצי"ה לא הסכימו לומר - יחסנו לאליעזר בן יהודה?". (אבינרפדיה (וידאו))

כל האגרות בנושא "ספרות ואמנות" במפתח. (לנושא)

נוסח האגרות

5 האגרות שבהן נזכר אליעזר בן יהודה, לפי סדר הכרכים, כל אחת עם התמצית שלה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת יח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: אדר תרס"ה - יפו **נמען:** מכתב גלוי לצעירים היושבים בארץ ישראל

הרב קוק מוחה על דברי עורך עיתון "השקפה", שכתב בשם כל הציבור שכולם "פנו עורף לעבר" היהודי. הרב קוק קורא לצעירים למחות בפומבי כדי שלא תיחשב שתיקתם כהודאה, ומדגיש שבכל המפלגות, גם בין ה"אוגנדיים", יש אוהבי עמם שאינם פונים עורף למורשת. הרב קוק מבטל את דברי הבוז ל"חכמת ישראל", ומביא את דברי סולוביוב ששאלת היהודים היא שאלת הנוצרים.

עיקרי הדברים

- מחאה על בוז למורשת ישראל בעיתונות.
- הקשר בין העבר, ההווה והעתיד של עם ישראל.
- ויכוח ציוני ציון והאוגנדיים.

נוסח האגרת

מכתב גלוי

לכבוד אחינו הצעירים היושבים על אדמת הקודש שלו'[1],

הנני פונה אליכם אחי האהובים, להציע לפניכם חובה מוסרית קדושה, לגול מעליכם חרפה גדולה, אשר גלל בבלי דעת, ביחוד על יושבי א"י[2], עורך ה"השקפה" בגליון מ"ח[3] ש"ז במאמר "בת קול מהעתונים" בוכוחו עם "ציוני ציון". והנה דבריו האחרונים שם נגעו עד לבבי, והנני חושב נאמנה, שנגעו ג"כ[4] עד לבב כל אשר הלב העברי שלו עוד לא מת לגמרי בקרבו, ואולי גם למי שאך לב האדם שלו עודנו חי, ואני משער שכל אלה המרגישים בעלבון הגדול הזה לא ימצאו לנפשם מנוחה, עד שיביעו גלוי לכל את מחאתם הנמרצה על דברים שפלים כאלה, שנדפסו לדאבוננו דוקא במכ"ע[5] ירושלמי.

ואלה המה דבריו ככתבו וכלשונו: "עוד טענה אחת גדולה ונוראה טוענים ציוני ציון על "האוגנדיים", כי הם "האוגנדיים" פונים ערף לכל העבר שלנו. כמה צביעות בטענה! אנשים שפנו כלם ערף להעבר שלנו מוכיחים אחרים בזה בעצמם! כי אל נא נאחיז את העינים! רק בעלי הועד של "חפוש חטאים" לא פנו ערף להעבר שלנו, ואנו כלנו פנינו ערף להעבר וזו תהלתנו ותפארתנו". והנה כמוכם יודע אני, שזה לא לנו הפעם הראשונה לראות דברי נאצה, הנוגעים עד הנפש הישראלית, נדפסים בספרותנו החדשה השלילית. אבל שיעיז סופר אחד להעיד בשם כל הקהל כלו, שכלנו פנינו ערף להעבר שלנו, ולהעמיד עוד בניגוד לזה רק את הועד של "חפוש חטאים", (שאינני יודע ממציאותו בפועל), שהוא מתארם תמיד למחוסרי דעה ותרבות, א"כ[6] הוא מעיד בפומבי שכל האנשים של צורה ושל כבוד, לפחות מהצעירים היושבים באי"י[7], פנו ערף לכל העבר שלנו, ושזו היא תהלתם ותפארתם, - שיקח אדם יחיד דעה רחבה כזאת לעצמו, לדבר בקלות ראש כזאת, ע"ד[8] יחש של עם שלם לכל התולדה שלו, לא בתור דעתו היחידית כי"א[9] בשם העם כלו, זו היא חוצפה שאיננה מצויה. ואינני רואה שום דרך לפטור עצמנו

ממחאה גלויה, שלא תהי'[10] שתיקתנו כהודאה, למען נרויח שיצאו הדברים הזרים הללו מכלל דעה כללית לדעה פרטית, של עורך ה"השקפה" והיחידים הנגררים אחריו, שאין אחריותם עלינו.

דן אני לכף זכות גם האבר המדולדל הזה שלנו, את בעל ה"השקפה". הוא איננו חולם כ"א מהרהורי לבו, שמו היהודי אולי כבר נרקב אצלו, הוא יכול להיות שכבר איננו מרגיש בעצמו שום קשר אל כל העבר שלנו, ויכול במנוחה לאמר שפנה אליו ערף, (ובאמת עלים נובלים כאלה שנושרים אינם מביאים הפסד גדול לכרם בית ישראל), וכפי חוג מבטו אין מחשבה אחרת בעולם כ"א מחשבתו, והמתנגד לו לא יוכל להיות כ"א מועד של "חפוש חטאים", אשר שם למפלצת וסמל אנשים שאינם מן הישוב. והנה נניח לו יחלום כאות-נפשו, אבל כשבא להעיד גלוי שאנחנו כלנו הננו אברים מדולדלים שכמותו, ושיכולים אנו לומר שהננו פונים ערף להעבר שלנו, שהוא מקור חיינו הקשור עם ההוה והעתיד שלנו עדי-עד, אנו חייבים למחות בדבר ולהודיע שלא מלבנו כ"א מלבו הוציא אלה הדברים המחרפים מערכות ישראל.

והנה אינני נכנס כלל בהויכוח שבין "ציוני ציון" לה"אוגנדיים". ודאי נמצאים בשתי המפלגות אנשים ישרים ואוהבי-עמם באמת, שאינם פונים כלל ערף להעבר, כמו שישנם אנשים כאלה גם בין המתנגדים לעקר התנועה הציונית בכללה. סימן רע הוא למפלגה אם היא חושבת שרק עמה הוא מקור חיים, של כל החכמה וכל היושר, וכל זולתה הכל הבל ורעות רוח. וממילא מובן שאין האוגנדיים זקוקים כלל להגן על עצמם בהודעה הכוזבת הזאת, שהם פונים ערף אל העבר. עדים הם המזרחים, שלא יוכל איש לחשד אותם שהם פונים ערף אל כל העבר, ועם כל זה הם אוגנדיים. א"כ רק רעיון-רוח של עורך ה"השקפה" ושותי-מימיו היחידים הוא לתלות את שאיפתם בפניית-ערף להעבר, כלומר ב"כתיבה על קרן השור" שאין להם חלק באלקי ישראל.

על הדברים של חבר-המערכת ב"הזמן" גליון כ"ב, שמצאם בעל ה"השקפה" לדברים של טעם, וענה אחריהם אמן שהם דברים אמתיים, והם באמת שפיכת בוז וקלון על תורתנו, אומתנו, תולדתנו וחכמתנו, שראוים להשמע רק מפי הגרועים שבשונאי-ישראל בין רשעי או"ה[11], לא מצאתי חובה להשיב, כיון שנכתבו על דעתו היחידית של הסופר. ואם באנו להשיב על דברי כל יחיד, שאיננו יכול להבין את אופיים של ישראל ומתוך כך הוא מקטרג עליהם, בין מישראל בין מאו"ה[12], אין אנו מספיקים. ואנו בטוחים, שכל חכם-לב, שנטייתו תמשכהו להתעסק בחכמת ישראל, לא יחת כלל מגערת הבוזים ליקהת אם, ויחזיק במעוזו לכונן לחקר אבות, וידע אל נכון כי רב חכמה ומוסר השכל ימצא בדברי קדמונינו, ורגשי עדינות המנשאת הנפש הרבה יותר משיחתם הבטלה של היועצים החדשים, הפונים ערף להעבר. ואין חכמתנו ולא ההיסטוריא שלנו מצומצמת במקצע אחד ותקופה אחת, כ"א מראשית ועד אחרית ומהכלל הכונס את כל הפרטים כלם יראה האור הגנוז, אשר לא יתם אורו, וכח-החיים הנפלא יחובר עם הדעות הנעלות והמדות הטהורות, אשר מעולם הן לנו למורשה, שהם התחזקו ונתקיימו תמיד הודות לקיום החובות המעשיות בפועל וע"י[13] החבה הגדולה לתלמודן המביא לידי מעשה, ועל ידם יעמד בנו צביוננו לעד. וכל אשר יתפתחו כחותינו המעשיים והשכליים, בין אותם שבאו ממקור ישראל בין הדברים אשר הוברכו בנו ממטבן של העמים המתוקנים, אשר באנו

עמהם במגע ומשא, אשר בשמרנו את דרך החיים שלנו ישובו הכל להוסיף בנו כח ע"פ[14] תכונתנו ואופי שלנו האמיתי, שכשאנו חיים על-פיהם ההסתוריה שלנו מתפתחת על טבעה הראוי לה. כאלה ויותר מזה יודע כל מי אשר לא התמכר להיות דוקא מכלל מהרסינו ומחריבינו. ואתם אחי היקרים צעירי ציון מבלעדי תדעו, כי אמרי-נואש כאלה (של "הזמן") הם בזול מאד, ומצויים הם אצל כל ההמון הגס, שקלטה אזנם את הכפירה הזוללה והבזויה. אבל לא כאלה הנה מחשבות המעולים שבחושבי-מחשבות מכל עם ולשון, שהם באמת תפארת המין האנושי. הם יודעים את הערך של פעולתנו הרוחנית הגדולה בעולם ואת הדרת החיים הפנימיים שלנו, שלא הספיקה אפילו תקופת הרדיפה היותר נוראה לנוולו. ובצדק אמר החסיד שבאו"ה[15] בימינו סולוביוב, ששאלת היהודים איננה במציאות כלל כ"א היא שאלת הנוצרים, שלא באו למדרגה המוסרית האנושית למען דעת איך להתנהג עם עם יקר ורב-הכשרון כיהודים.

אשוב למטרתי. עם אהבתי ללמוד וללמד את יסודי הדיעות שלנו רחוק אני מלדרוש שלטון על דיעותיו של איזה איש שיהי'[16], שהוא בימינו דבר שאינו נשמע, ואם הי'[17] עורך ה"השקפה" מציע את דבריו הללו בשם עצמו לא הי' עולה על דעתי להתוכח בזה. אבל עכשיו שיצא על הכלל כלו, ושמובן הדבר שצעירינו פה באי"י הם הכלל שלו, אי-אפשר שנעבור על הדבר בשתיקה.

המאורע יזכיר לנו את ספור האגדה בפרק אחרון דברכות, בשעה שרבי חנינא בן אחי ר"י בקש לעבר שנים ולקבע חדשים בחו"ל[18], שאמרו השלוחים מא"י[19] לכל העם: "אם אי אתם שומעים תכפרו כולכם ותאמרו שאין לכם חלק באלקי ישראל", מיד געו כל העם בבכיה ואמרו: "ח"ו, יש לנו חלק באלקי ישראל".

כן אקוה שתענו כלכם במחאה גלויה על העלילה השפלה, שהעליל עליכם עורך ה"השקפה", בעשותו חשבון הנפש שלכם בלי דעת בעלי הנפש כלל, ותענו ותאמרו שחלילה לנו לפנות ערף להעבר שלנו, אשר בצילו חיינו ונחיה, ועל אפם של מחרפי מערכות אלקים חיים תגידו בפה מלא לפני כל העולם כלו כי יש לכם חלק באלקי ישראל.

בגאון ורוח עז, אחי היקרים, נשא דגל תורתנו ועמנו, ובשם אלקינו נדגל.

ונצח ישראל לא ישקר ולא ינחם, ודברו הטוב לא ישוב ריקם. לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו בראותו ילדיו מעשי ידו בקרבו, יקדישו את שמו והקדישו את קדוש יעקב ואת אלקי ישראל יעריצו.

והנני בזה עבדם המצפה לשמחת גויינו להתהלל עם נחלתנו,

אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקדש פעה"ק[20] יפו והמושבות תובב"א[21].

[עה"ק[22] יפו ת"ו[23], אדר תרס"ה[24]].

1. שלו' - שלום
2. א"י - ארץ ישראל

3. מ"ח - מרחשון
4. ג"כ - גם כן
5. במכ"ע - במכתב עתי (בעיתון)
6. א"כ - אם כן
7. באי"י - בארץ ישראל
8. ע"ד - על דבר
9. כ"א - כי אם
10. תהי' - תהיה
11. או"ה - אומות העולם
12. מאו"ה - מאומות העולם
13. וע"י - ועל ידי
14. ע"פ - על פי
15. שבאו"ה - שבאומות העולם
16. שיהי' - שיהיה
17. הי' - היה
18. בחו"ל - בחוץ לארץ
19. מאי"י - מארץ ישראל
20. פעה"ק - פה עיר הקודש
21. תובב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן
22. עה"ק - עיר הקודש
23. ת"ו - תבנה ותכונן
24. תרס"ה - השנה תרס"ה (1904/1905)

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת שכד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ט"ז מנחם אב תר"ע - רחובות **נמען:** אליעזר בן־יהודה

בן־יהודה שאל על מקורות המילה 'הכשר' במובן תעודת כשרות. הרב קוק מפנה לחיי אדם (הלכות פסח) ולשערי תשובה, לשו"ת על אתרוגים מורכבים, ולי'עיטור סופרים'. על 'הכשר' במובן היתר ריבית הרב קוק מפנה לשו"ת הספרדים.

עיקרי הדברים

- מקורות המונח 'הכשר'.
- סיוע למילון של בן־יהודה.

נוסח האגרת

ב"ה[1]

לכ'[2] החכם המפורסם מר א' בן-יהודה.

אתכבד להשיבו על שאלתו כפי יכלתי פה, שהנני מחוסר ספרים.

בס'[3] האחרונים נמצא השימוש במלת "הכשר" למובן תעודה לענין או"ה[4] בחיי אדם ה' פסח, כלל קכ"ז, סעיף ג', בלשון כתב הכשר, ובשערי תשובה או"ח[5] סי'[6] תס"ע[7] סקט"ו[8] הובאו דבריו, ומעוד ספר, ושם כתוב ג"כ[9] המלה "הכשר" בלא סמיכת מלת "כתב" על מובן הנ"ל[10].

כמדומה לי שימצא כ'[11] לשונות "הכשר" "הכשרים" לשימוש תעודות הנ"ל בשו"ת[12] מוהר"י[13] ענזל, ובשו"ת[14] תורת חסד להרב מלובלין, ובספר קטן פרי עץ הדר, תשובות מהג"ר[15] שלמה קלוגיר ועוד רבני הדור ההוא, ובשו"ת זכר יהוסף להגר"י[16] זכרי' משאוויל, כולם בענין האתרוגים המורכבים, ובס' עטור סופרים חלק שני, שנדפס ממני בשנת תרמ"ח[17]-ט ג"כ בענין זה. כמובן השו"ת[18] הם בחלק או"ח ואינם תחת ידי לציין המקומות בדיוק.

והשימוש במלה "הכשר" לריבית הנלקחת ע"פ[19] דרך היתר, כמדומה שנמצאת למכביר בשו"ת הספרדים, ואינם ת"י כעת. יראה נא כ' במבי"ט[20], מוהרי"ט[21], כנסת הגדולה, ברכי יוסף, רשד"ם[22], וכיו"ב[23], בה' ריבית והלכות צדקה, אם זכרוני לא יטעני דומה אני שימצא מלה זו להוראה הנדרשת איזה פעמים.

מסיבות צדדיות נתאחרה תשובתי, ואת כ' הסליחה.

ברגשי כבוד,

הק' אברהם יצחק ה"ק

ט"ז מנ"א[24] תרע"ן, רחובות ת"ו[25].

1. ב"ה - ברוך השם
2. לכ' - לכבוד
3. בס' - בספר
4. או"ה - אומות העולם
5. או"ח - אורח חיים
6. סי' - סימן
7. תס"ע - תע"ס (470) - מספר סימן
8. סקט"ו - סעיף קטן ט"ו
9. ג"כ - גם כן
10. הנ"ל - הנזכר לעיל
11. כ' - כבוד
12. בשו"ת - בשאלות ותשובות
13. מוהר"י - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
14. ובשו"ת - ובשאלות ותשובות
15. מהג"ר - מהגאון רבי
16. להגר"י - ל + הגר"י: הגאון רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
17. תרמ"ח - השנה תרמ"ח (1887/1888)
18. השו"ת - השאלות ותשובות
19. ע"פ - על פי
20. במבי"ט - במבי"ט (רבי משה מטראני)
21. מוהרי"ט - מורנו הרב רבי שמות שמתחילים באותיות י, ט (למשל: יעקב + טוביה) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
22. רשד"ם - רבי שמואל די מדינה
23. וכיו"ב - וכיוצא בזה
24. מנ"א - מנחם אב
25. ת"ו - תבנה ותכונן

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תקפט

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ב אלול תרע"ג **נמען:** אליעזר בן יהודה

על פירוש המילה 'כבולין' בתוספתא מקוואות כמשאבה: מצד ההלכה אין מניעה. הגר"א לא מחק, אלא הוסיף 'מאיליהם'. ייתכן שהצינור עוצב כמו 'כבול' (קרסול, שבת נד א). נוח יותר לפרש משאבה של דליים קטנים, שבה המים אינם נתלשים, ולכן אין בהם פסול שאיבה. אולי 'כבול' שבפסחים נא א הוא מרחץ כזה, אף שהקשר מכריע כפירוש רש"י.

עיקרי הדברים

- 'כבולין' - משאבה.
- דין שאיבה במקווה.
- דיוק בגר"א.

נוסח האגרת

ב"ה[1], י"ב אלול תרע"ג[2].

להחכם המפורסם מר א, בן יהודה.

ע"ד[3] הפתרון של תיבת "כבולין", שבתוס'[4] מקואות, שרוצה כב' לומר שהיא משאבה. אתכבד להודיעו את דעתי, שמצד ההלכה אין מניעה לפירוש זה, והגר"א[5] ג"כ[6] אין הכרח שמחק התיבה, כהבנת המפרש מ"ב, אלא הוסיף תיבת "מאיליהם", לאפוקי אם באו ע"י[7] אדם, שוב לא יועיל מה שירדו למקוה ע"י הכלי, ששמה "כבולין", אע"פ[8] שאין בה תורת כלי לענין שאיבה. ואולי הצינור עשוי היה אצלם כעין פרק התחתון של רגל אדם, שנקרא כבול, לפירוש האחרון בגמ'[9] שבת נ"ד א', ופירש"י[10] שם בלע"ז[11] קויל"ה[12], והוא דומה לצינור של רכובה, שבפ' ה' ד', שהכונה ג"כ כעין ארכובה, דלא כמ"ב. ויותר נח לפרש "כבולין" משאבה שע"י[13] דליים קטנים, שהם פתוחים קצת בשוליהם, באופן שאין המים נתלשים, ומ"מ[14] מדין שאיבה לא נטלו מצד עצמם, אלא שמכשיר מפני שאינן נתלשין, והם מחוברים להמעין או הנהר. וזה יותר מחוור מלפרש פומפא של דחיקת אויר, שאז א"צ[15] טעם שאינם נתלשין, כי אינם שאובין כלל. מיהו אין פירוש כ'[16] נפרך מצד זה, שיש לפרש התוס'[17] דקאי על צינור שחקקו ולבסוף קבעו דלעיל, שיש בו משום שאיבה, אלא שאם אינו נתלש י"ל[18] דאין שאיבה פוסלת, וכן יש שיטה בראשונים, ואמר שבאנטיליא שהם נתלשים השאיבה פוסלת בכל גווני, ובכבולין דהיינו צינור של משאבה ע"י לחיצה, שאין שם תלישה, אפילו כשבא דרך הצינור, כיון שאינו נתלש בכל הילוכו ממקורו, אין שאיבה פוסלת.

ונראה שמין מרחץ כזה היה נקרא "כבול", וזהו "אין רוחצין, שני אחין כאחד בכבול", פסחים נ"א א', ודלא כפירש"י[19], אלא שהמשך המאמרים שם על מקומות, מכריע לפירש"י[20]. ואולי מתוך שבכבול היו מרחצאות מתוקנים, ע"י מכונה כזו, נקראו כאלה "כבולין" גם בשאר מקומות. ובהיותי פה מחוסר ספרים, ולענין הכרעת המחקר הלשוני, שא"צ[21] עומק הלכה, די בזה, ע"כ[22] אקצר ואחתום.

בכבוד,

אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
3. ע"ד - על דבר
4. שבתוס' - שבתוספות
5. והגר"א - והגאון רבי אליהו מווילנה
6. ג"כ - גם כן
7. ע"י - על ידי
8. אע"פ - אף על פי
9. בגמ' - בגמרא
10. ופירש"י - ופירש רש"י
11. בלע"ז - בלשון זר (בשפה זרה)
12. קויל"ה - מילה בצרפתית עתיקה (לעז של רש"י), לא ראשי תיבות
13. שע"י - שעל ידי
14. ומ"מ - ומכל מקום
15. א"צ - אין צריך
16. כ' - כבוד
17. התוס' - התוספות
18. י"ל - יש לומר
19. כפירש"י - כפירוש רש"י
20. לפירש"י - ל + פירש"י: פירש רש"י
21. שא"צ - שאין צריך
22. ע"כ - על כן

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אפח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"א אדר שני תרפ"א **נמען:** אליעזר בן יהודה

על ספרו 'עד אימתי דברו עברית': העברית קיבלה ערך לאומי מוסרי רק כשחדלו עמים אחרים לדבר בה; בימי הנביאים ותחילת הבית השני עמים קרובים דיברו עברית, ולכן לא נתגלתה בה 'הסגולה הלאומית'. נחמיה הקפיד יותר על אחדות השפה מאשר על דיוק העברית; לארמית היו 'זכויות' בגלל קרבתה (פסחים פז ב). דעת רבי על קדמות הכתב האשורי מסתברת. בימי הבית השני ואחריו שימשו שתי השפות, וחכמים דיברו בשתיהן; רוב הלכות רב נאמרו בעברית (דוגמאות מברכות). כשנשארה העברית מיוחדת לישראל התרוממה למעלתה. עתה הדת והשפה, יחד עם הארץ, יסמנו את הצביון הלאומי.

עיקרי הדברים

- הערך הלאומי של העברית - מאוחר.
- נחמיה והארמית.
- הכתב האשורי.
- עברית וארמית בתלמוד.
- דת, שפה וארץ.

נוסח האגרת

ב"ה[1]. יום י"א לחודש אד"ש[2] תרפ"א[3]

לכ'[4] החכם המפורסם מר א. בן יהודה מפני הטרדא הרבה, אי-אפשר לי להעיר הרבה על ספרו הנכבד "עד אימתי דברו עברית". אמנם בקצרה אעיר, שלפי דעתי אי-אפשר לומר שנתקבלה באומה השפה בתור גורם לאומי מוסרי, כי-אם אחרי שכבר חדלו עמים אחרים לדבר עברית, אבל בימי הנביאים הראשונים והאחרונים וגם בראשית ימי הבית השני, והמשך תקופתם של אנשי כנה"ג[5], עוד דברו עמים אחרים, קרובי מקום וקרובי גזע, עברית, ולא נתגלתה עדיין בשפה הסגולה הלאומית - כמו שאינה מתגלה בדת שכוללת עמים שונים - רק מאותו הזמן שנשארה השפה סגולה מיוחדת לישראל, נתגלתה בה תכונתה הלאומית. ואין רחוק לחשוב שאפילו לאומי מעשי כנחמיה, הקפיד יותר על אי-האחדות של השפה, שהיא מונעת את האומה להעשות חטיבה אחת ממה שהקפיד על הדייקנות של העברית בעצמה, וזהו תוכן הפסוק של "וכלשון עם ועם" כפשוטו, בלא סירוסין, ביחוד הארמית שיש לה זכויות מצד קרבתה לעברית. ומצד קרבת הגזע של הגרות הכשדי אשר לאבות, שזהו הרמז של רבי חנינא (פסחים פז, ב) "מפני שקרוב לשונן ללשון תורה". והמשל של רבי יוחנן ששיגרן לבית אמן, שלא נתגלתה אז כלל סגולה לאומית חזקה שתוכל לעמוד בפני הארמית, בהשפה העברית.

ודעתו של רבי ע"ד[6] קדמות האשורי אינה רחוקה מההשערה, שיותר מצויה תנועה של תחיה אצל עם הדוחפת אותו לאיחוד במעשים ומנהגים טובים קדומים שנעזבו ממנו מפני סיבות שונות, ממה שמצוי שיעזוב עם דרכו המנוחלת מאבותיו ויקבל תוכן אשר לא שערום דורות הקודמים כלל. ע"כ[7] סובר רבי שזה הכתב האשורי הוחזק בישראל מעולם ונשתכח מהם ע"י[8] מהפכות וקלקולים ועזרא חזר ויסדו.

והכתובות העתיקות אינן יכולות להורות את ההיפוך מההשערה שמצמצמת את תכונתה על הדורות היותר קדומים קודם שחטאו. ועל השימוש לדברים המקודשים, כלומר כתב התורה והלוחות, כל המחקר על-דבר מעמד הלשון בימי הבית-השני אינו יכול להתברר על צד אחד שהמקורות מראים ששמשו שני הלשונות העברית והארמית. ומנהג זה נמשך אצל הדורות המאוחרים ג"כ[9], עד שבענין אחד היו מדברים לפעמים עברית ולפעמים ארמית. וכשהיה הדבור ההמוני יותר ארמי, היו [חסים] סבה להדיבור העברי כשהיה בא בשיחה חלונית כשבת מא, א הביאו לי נתר הביאו לי מסרק פתחו פומייכו ואפיקו הבלא ונתן שם סבה על הדבור העברי. דקא משמע לן דדברים של חול מותר לאומרם בלשון קודש בבית-המרחץ, ושם דף יב, ב:

"זימנין אמר: המקום יפקדך לשלום, וזימנין אמר רחמנא ידכרינך לשלם, ונתן סבה. ושמואל הקטן בשעת מיתתו דבר ארמית סנהדרין יא, א. וע"ד[10] רב, הנה רוב הלכותיו נאמרו בעברית, ברכות יג, ב "אמר שמע ישראל... ונאנס בשינה". ושם יד (אמר רב): "כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה". ושם כה א (אמר רב): צואה אפילו כחרס אסורה" וכז, א (אמר רב): לעולם אל יתפלל אדם לא כנגד רבו ולא אחורי רבו" ושם (כז, ב) "בצד עמוד זה התפלל רבי ישמעאל ברבי יוסי". וכט א: "רב אומר מעין כל ברכה וברכה". ושם ל, "טעה ולא הזכיר של ר"ח[11] ערבית, אין מחזירין אותו". ושם מב. א "אמר רב: שלש תכיפות הן". ואין קץ לפרטי ההלכות שנאמרו בטהרת העברית מרב. על כל פנים ברור הדבר ששתי השפות היו שולטות באומה מימי הגולה בבבל והמלומדים היו משתמשים בשתיהן, ואיזה חבה לאומית היתה גם-כן להארמית, רק כאשר נשארה העברית מיוחדת לישראל, התרוממה למעלתה הלאומית המיוחדת לה, שבאמת היא קבועה בסגולתה. וכן הדין נותן שהדבר המיחד את האומה מיתר האומות כולן ראוי לו להיות סופג בתוכו תוכן לאומי חזק.

ועתה נשארה לנו, בתור תוכן מיוחד, רק הדת-בהגיונותיה ובמעשיה - והשפה, שבהתאחדם עם ההתיחדות בארץ יסמנו לנו את כל הצביון הלאומי במילואו, אשר גם כל הרכוש האנושי שלנו יסתגנן על-ידיהם אצלינו בסגנון הטבעי הבריא הראוי לנו בתור עם השב לעצמות תחייתו, בכבוד רב

אברהם יצחק הכהן קוק

נ.ב. ברכות יז, א: "מרגלא בפומיה דרב, לא כהעוה"ז[12] עוה"ב". ודבר אופי הוא שבירושלמי ההלכות של האמוראים מתבטאים יותר בארמית מאשר בבבלי הערך, הנ"ל[13]. ועי' ברכות יח, א בבלי בשם ר'[14] חייא "למחר באין אצלינו ועכשיו מחרפין אותנו", ובירושלמי שם ה"ג, בשם ר"ח הובא בארמית "למחר אינון גרן ואינון מעיקין לון". ומזה נראה שהיו מוסרין את הדברים ששמעו מפי רב לפעמים בעברית ולפעמים בארמית. והתרגום המדוייק אינו נגד החיוב של לומר כלשון רבו, ויש עוד דוגמאות ע"ז[15], וא"א[16] לי כעת להאריך. הנ"ל

1. ב"ה - ברוך השם
2. אד"ש - אדר שני
3. תרפ"א - השנה תרפ"א (1920/1921)
4. לכ' - לכבוד

5. כנה"ג - כנסת הגדולה
6. ע"ד - על דבר
7. ע"כ - על כן
8. ע"י - על ידי
9. ג"כ - גם כן
10. וע"ד - ועל דבר
11. ר"ח - ראש חודש
12. כהעוה"ז - כהעולם הזה
13. הנ"ל - הנזכר לעיל
14. ר' - רבי
15. ע"ז - על זה
16. וא"א - ואי אפשר

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אקכג

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ראש חודש מרחשון תרפ"ב **נמען:** אליעזר בן יהודה

על מקור השימוש ב'מקח' במובן מחיר: בתוספתא (שבת קנא א) 'ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח', וברש"י 'מנה ומאתים'. בתוספתא הגרסה הייתה כנראה 'סכום ממכר', ואולי הבבלי שינה בכוונה. בדעת הרמב"ם, המגיד משנה, הר"ן ובה"ג יש פירושים שונים, ובשולחן ערוך, בט"ז, בים של שלמה ובשו"ת פנים מאירות 'מקח' משמש למחיר. עוד על 'מקידה' כלוח שטוח, בדומה ל'דלי' כמכסה בור (רש"י בבא קמא נא ב).

עיקרי הדברים

- 'סכום מקח' בתוספתא.
- פירושי הראשונים.
- 'מקח' כמחיר.
- 'מקידה' ו'דלי'.

נוסח האגרת

ב"ה[1] ר"ח לחודש מ"ח תרפ"ב[2]

להחכם המפורסם מר א' בן יהודה. בתשובה, על שאלתו על המקור של מובן מקח, בתור סכום המחיר, הנה היא תוספתא מפורשת המובא בגמ'[3] שבת ד' קנ"א ע"א[4], ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח. ופירש"י[5] סכום מקח מנה ומאתים, אמנם בתוספתא גופא היתה הגי' העתיקה כפי הנראה סכום ממכר, והוראת ממכר ודאי לא הוכחה מעולם על מחיר, ותהיה הכונה הסכום של הדבר שמוכרים. אבל כבר נתפרסמה ההוראה ע"פ[6] נוסחת התלמוד הבבלי סכום מקח, שאולי בכונה שינו אותה ממכר למקח, כדי לבטא את ההוראה של מחיר בביטוי מקח, שהיה כבר מורגל כפי הנראה גם אצלם היות השפה חיה בפיהם. ובאמת יש בדברי הראשונים שתי הוראות על ביטוי זה שבברייתא שם איתא לענין הדין שמותר לדבר דברי מקח וממכר בשביל מצוה בשבת, לפקח על עסקי כלה, ועל עסקי המת. ואמר שם שאומרים לו לך למקום פלוני ואם לא תמצא במקום פלוני לך למקום פלוני, ואם לא תמצא במנה קח במאתים, אם כ ומאתים זהו סכום המקח. ורבי יוסי אומר ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח. וחולק לפי זה על תנא קמא.

אמנם ע"פ הוראה זו עוד יש מקום לומר שהכונה סכום מקח היא סכום של המקח, וכ"ה גי' הריף סכום המקח, בה"א הידיעה, וא"כ[7] הוראת מקח אינה על המחיר כ"א[8] על הדבר הנקנה כהוראה הרגילה בספרותנו העתיקה, ולא כהביטוי ההמוני על הוראת קצב המחיר. ובאמת אם היתה זו כונת ההוראה היה ראוי לומר ובלבד שלא יזכיר לו מקח, או המקח, אלא שיש לדחות שנמנע התנא מהקיצור כדי שלא נטעה לומר שהביטוי מקח הוא כאן הדבר הנקח. אבל הרמב"ם[9] בפכ"ד[10] דשבת הלכה ה' העתיק שתי הדיעות ביחד שאומר לו לא מצאת במנה הבא במאתיים, וסיים ובלבד שלא יזכור

לו סכום מקח. והמגיד משנה חתר לדעת מה כיון הרמב"ם בהוראת סכום מקח, באופן שאינו סותר את מה שאמר בתחילה שיכול לומר קצבה של מנה ומאתים, ועל פי פירושו אין ההוראה של הרמב"ם בהביטוי שונה מהוראתה על פי פירוש רש"י[11].

אבל הר"ן[12] בשבת פירש את דברי הרמב"ם בהוראת סכום מקח על פי דברי הלכות גדולות, שהוא פירש שלא יזכיר לו סכום של חשבון שעבר, שכתב דאי נקט מיניה בחמש דנקא והשתא נקיט חד דנקא דלא לימא ליה מלא לי דינר, באופן זה יהיה תיאור הביטוי סכום מקח צירוף חשבון, ועל כרחנו נאמר שהוא הסכום של מה שלקח ממנו בעבר, ואין לו יחש ישר כלל אל תקציב המחיר. עכ"פ[13] ההמון אינו מדקדק כ"כ[14] ומכאן נתפשט הביטוי מקח במובן תקציב המחיר. ובשו"ע[15] או"ח[16] סי'[17] ש"ו פירש ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח כלומר שלא יאמר לו סך ידוע שלא להוסיף עליו, ועכ"פ[18] מפורסם הוא הביטוי סכום מקח, ואין צורך להביא מפיסקי הגאונים שאינם מצויים ביד כל. ובשו"ת[19] פנים מאירות ח"ב[20] סי' פ"ח נמצא הביטוי עשה מקח על עורות, שהכונה בולטת שקצב מחיר על העורות על שנה תמימה. עכ"פ הביטוי הזה לתיבת מקח בהוראת מחיר יש לו עיקר בספרותנו השמושית. מדי דברי, לא אמנע מלהעיר את כי[21] ע"ד[22] הוראת מקידה, לתואר לוח שנדברנו בזה שבוע העבר, שאם אמנם לא מצאתי מפורש את השערתי, שהשם הוא מורה לפעמים גם על דבר שטוח הראוי לכסות בו איזה חלל, הנה יש דוגמא לזה, בהוראת דלי.

שההוראה הרגילה היא לבטא בזה שם כלי מקבל משקה, ומ"מ[23] רש"י בב"ק[24] ד' נ"א ע"ב[25] מפרש הוראה של דליו, גם לכסוי של בור, שהוא לוח שטוח. אמת הדבר שמדברי הרמב"ם נראה שם שמפרשו דלי פשוט כפי ההוראה הרגילה כלי שדולין בו מים.

בכבוד רב

אברהם יצחק ה"ק

נ.ב. וכ"ה במס' ביצה ד' כ"ט ב', ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח, והוא ג"כ[26] מתוספתא. ובשלטי גבורים שם סעיף ז' שם מקח, והוא יותר מבואר שהכונה היא על המחיר הקצוב. אמנם גם יש שיטות המפרשים שהוא צירוף של חשבון. וכ"ה שיטת הריי"ף[27], ומ"מ הפי' הוא תקציב של כסף. ובד' הרמב"ם כאן בה' יו"ט[28] פ"ד ה' כ"ג[29] וכ"ד, כי לשון סכום דמים במקום סכום מקח שבברייתא. ובט"ז סי' שכ"ג סק"א[30] כתב במנין ומקח במקום סכום מקח, נשתמש בתיבת מקח לבדה להוראת המחיר הקצוב. ובס' ים של שלמה למוהרש"ל[31] בביצה פ"ג סי' כ"ח כ' "והריי"ף גורס במילתא דח"ק[32] מקח פי'[33] שם דמים", והוא המחיר.

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרפ"ב - השנה תרפ"ב (1921/1922)
3. בגמ' - בגמרא
4. ע"א - עמוד א
5. ופירש"י - ופירש רש"י
6. ע"פ - על פי

7. וא"כ - ואם כן
8. כ"א - כי אם
9. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
10. בפכ"ד - בפרק כ"ד
11. רש"י - רבי שלמה יצחקי
12. הר"ן - רבנו נסים
13. עכ"פ - על כל פנים
14. כ"כ - כל כך
15. ובשו"ע - ובשולחן ערוך
16. או"ח - אורח חיים
17. סי' - סימן
18. ועכ"פ - ועל כל פנים
19. ובשו"ת - ובשאלות ותשובות
20. ח"ב - חלק ב'
21. כ' - כבוד
22. ע"ד - על דבר
23. ומ"מ - ומכל מקום
24. בב"ק - בבבא קמא
25. ע"ב - עמוד ב
26. ג"כ - גם כן
27. הרי"ף - רבי יצחק אלפסי
28. יו"ט - יום טוב
29. כ"ג - כבוד גאונו
30. סק"א - סעיף קטן א
31. למוהרש"ל - למורנו הרב רבי שמות שמתחילים באותיות ש, ל (למשל: שמואל + לוי) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
32. דח"ק - דורש פענוח
33. פי' - פירוש